

The Effect of Theology Faculty Education on Students' Religiosity

Nazım Bayraktar^{1,a,*}, Nurullah Denizler^{2,b}, Cihat Çelik^{2,c}

¹ Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Uşak, Türkiye

² Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Uşak, Türkiye

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 03/10/2024

Accepted : 16/12/2024

Keywords:

Higher Religious Education
Faculty of Theology Learning
Environment
Religiosity
Student

ABSTRACT

Text

In this mixed-method study, an answer to the question ‘What are the opinions of the students about the effect of the education they receive in the faculties of theology on their religiosity?’ was sought. Questionnaire and focus group interview were used as data collection techniques. The research was structured according to the exploratory sequential design and in this direction, firstly a questionnaire was applied and then a focus group interview was conducted to reveal the reasons for the questionnaire data. As a result of the research, it was determined that the students have quite different opinions about the existence of an educational environment that supports their religiosity in the faculties of theology, but they agree to a great extent that the education they receive in these faculties is not of a quality that will cause them to cool down from religion.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7(2): 197-208, 2024

İlâhiyât Fakültelerinde Verilen Eğitimin Öğrencilerin Dindarlık Durumları Üzerindeki Etkisi

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 03/10/2024

Kabul : 16/12/2024

Anahtar Kelimeler:

Yüksek Din Öğretimi
İlâhiyât Fakültesi
Öğrenme Ortamı
Dindarlık
Öğrenci

ÖZ

İlâhiyât fakülteleri halk ile devlet arasında sıkışmış kurumlardır. Bu kurumlar hem din ile hem de devletin temelini oluşturan ilkelerle problemleri olmadığı konusunda çeşitli kesimleri ikna etme zorunluluğunu birlikte hissetmiştir. Karma yöntemle yapılan bu araştırmada “öğrencilerin, ilâhiyât fakültelerinde aldıkları eğitimin, dindarlık durumları üzerindeki etkisine dair görüşleri nedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Veri toplama tekniği olarak anket ve odak grup görüşmesi kullanılmıştır. Araştırma, açıklayıcı sıralı desene göre yapılandırılmış ve bu doğrultuda öncelikle anket uygulaması yapılmış, daha sonra ise anket tekniği ile ulaşılan sonuçların nedenlerini ortaya çıkarmak üzere odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin, ilâhiyât fakültelerinde dindarlıklarını destekleyici nitelikte bir eğitim ortamının varlığı konusunda birbirinden oldukça farklı düşüncelere sahip oldukları ancak söz konusu fakültelerde aldıkları eğitimin dinden soğumalarına yol açacak nitelikte olmadığı konusunda çok büyük ölçüde hemfikir oldukları tespit edilmiştir. Söz konusu fakültede aldığı eğitimin, davranışlarını din ile daha uyumlu hale getirmesine katkı sağladığını belirten öğrencilerin oranının ise %60'ı aştığı görülmüştür.

^a nazim.bayraktar@usak.edu.tr

^b <https://orcid.org/0000-0002-5500-5170>

^c nurullah.denizer@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4731-6585>

^c cihat.celik@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3089-7819>

Giriş

Osmanlı devletinde geri çevrilmesi mümkün olmayan ve dağılma ile biten süreç, 18. yüzyılla birlikte başlamıştır. Hızla gelişen batı dünyası karşısında sürekli kan kaybeden Osmanlı devletinde toplumun önemli bir kesimi bu durumdan rahatsızlık duyup çözüm arayışına girmiştir. Ne var ki önerilen çözüm yolları arasında köklü farklılıklar olmuştur. Bu durum, Osmanlı toplumu içerisinde zaten var olan gerilimin daha da artmasına yol açmıştır. Tanzimat Dönemiyle birlikte batılılaşma yönünde atılan adımların hız kazanması söz konusu gerilimi daha da arttırmış ve nihayet bu gerilim yıkılan Osmanlı Devleti'nden, onun yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletine miras olarak devredilmiştir.¹ O kadar ki farklı siyasi ve ideolojik yaklaşımları benimseyen gruplar arasındaki tartışmalardan ve bu tartışmaların yol açtığı gerilim atmosferinden ülkemiz halen kurtulabilmiş değildir. Bu gerilimin en çok hissedildiği alanlardan biri kuşkusuz din eğitimi olmuştur.

Cumhuriyetin ilk döneminde çoğunlukla laiklik ilkesi gerekçe gösterilerek din eğitimi alanında negatif, kısıtlayıcı ve yasaklayıcı bir yaklaşım sergilenmiştir.² Büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede vatandaşların din eğitimi hizmeti alacakları kurumların belirsiz hale getirilmesi, oluşan bu boşluğun ehil olmayan kişiler tarafından sağlıksız şekilde doldurulmasını beraberinde getirmiş; insanlar niteliksiz ve kısmen hurafelere bezenmiş bir din eğitimine mahkûm edilmiştir.³ Çok partili hayata geçişle birlikte durum bir nebze olsun farklılaşmış; siyasi partiler, iktidara gelme ya da iktidarda kalma maksadının da etkisiyle halkın din eğitimi ihtiyacını daha fazla gözetir olmuştur. Bu hassasiyet yüksek din öğretimi alanına da yansımış ve nihayet ilâhiyât fakültesi⁴ yükseköğretim sistemimizin ayrılmaz parçalarından biri haline gelmiştir.

2000'li yıllara kadar yirmiyi geçmeyen ilâhiyât fakültelerinin sayısı günümüzde yüzü aşmış durumdadır.⁵ Oldukça kısa bir dönemde gerçekleşen bu hızlı artış, yüksek din öğretimine olan talebin artmasıyla ve bu alanda yapılacak akademik çalışmaların çoğaltılması maksadı ile ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte söz konusu artışın, siyasi iktidarın toplumda dinî değerler ve normlar hakkında

gençler arasında bilinç ve farkındalık oluşturarak bunların korunması, yaygınlaştırılması ve sonraki nesillere aktarılması için ortaya koyduğu dindar nesil yetiştirme politikası⁶ ile bağlantılı olduğu da söylenebilir.

Günümüzde neredeyse her ilde en az bir yüksek din öğretimi kurumu olmakla birlikte bu kurumların varlığı, sayısı ve misyonu üzerindeki tartışmalar bitmiş değildir. Bazı kesimler bu fakültelerin varlığını laiklik açısından bir tehdit olarak görürken bazı kesimler ise ona dinî hassasiyetlerle açılmadığı, sekülerleşmenin bir aracı olarak işlev gördüğü; Kur'ân ve sünnetin yorumunda tarihselci yaklaşımı esas aldığı; dindar nesil yetiştirme noktasında kendisinden beklenen sorumluluğu yerine getirmekte yetersiz kaldığı gibi eleştiriler yöneltmektedir.⁷ Bu iddia ve ithamların gerçeklikle ne kadar örtüştüğünü araştırıp ortaya koymak son derece önemlidir. Zira bu tür ithamların, ilâhiyât fakülteleri ile halk arasına bir duvar örme; bu kurumlarda üretilen dinî bilginin peşinen reddedilmesine yol açma ihtimali söz konusudur.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun gereği olarak Dârülfünûn bünyesinde açılan ilk ilâhiyât fakültesi hocaları tarafından hazırlandığı iddia edilen rapor, ilâhiyât fakültelerinin geleneksel din anlayışı ve buna dayalı dindarlık için bir tehdit oluşturduğu düşüncesine dayanak olarak kullanılabilir. Söz konusu raporda ezanın Türkçe okunması, temel ibadetlerin Türkçe yapılması ve camilerin fizikî donanım bakımından kiliseye benzer yapılara dönüştürülmesi gibi geleneksel din anlayışıyla bağdaşmayan ve halkın önemli bir kesiminde rahatsızlık oluşturan uygulamalara zemin oluşturacak kararlara yer verilmiştir.⁸ Bu raporda ayrıca reformların hayata geçirilmesini ve toplum tarafından benimsenmesini sağlayacak mütefekkir kişileri yetiştirecek kurumun ilâhiyât fakültesi olduğu özellikle vurgulanmıştır.⁹

İlahiyat fakültesinin geleneksel din anlayışı için bir tehdit oluşturduğu düşüncesine dayanak yapılan ikinci husus ise 1949'da Ankara'da açılan ilâhiyât fakültesinin kuruluş gerekçesidir. Söz konusu gerekçede ilahiyat fakültesinin kuruluşunda, batı dünyasında faaliyet gösteren

¹ Levent Gönenç, "2000'li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek", *Toplum ve Bilim* 105 (2006), 135.

² Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 78

³ Ahmet Keleş, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 75. Yılında İlahiyat Fakültelerinin Önemi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetin 75. Yılı Özel Sayısı (1999), 288.

⁴Bu çalışmada "ilâhiyât fakültesi", adları farklı olan diğer yüksek din öğretimi kurumlarını da içine alan şemsiye bir kavram olarak kullanılmıştır.

⁵ Kasım Kocaman, "Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi: Bir Swot Analizi", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 53 (2022), 234.

⁶ İsmail Akyüz, "Sosyopolitik Faktörlerin Kuşak Farklılaşmasına Etkisi: İmam Hatip Kuşakları Örneği", *Marifetname* 8/2 (2021), 566, 567.

⁷ Bu kapsamdaki eleştiriler için bkz. İsmail Kara, "Türkiye'de İlahiyat Fakülteleri Dinî Kurumlar mı, Laik Kurumlar mı?", *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 2/1

(2009), 1-19; Aliye Çınar Köysüren, *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı 1-4 Haziran 2014) Bildiri Kitabı* (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2015), 72-74; Ayrıca Yüksek İslam Enstitüsünün açılışı öncesinde İlahiyat Fakültesinde din âlimi yetişip yetişmeyeceğine dair yapılan tartışmalar için bkz. M. Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni* (İstanbul: DEM Yayınları, 2005), 141-143.

⁸ Aydın, yayımlanan bu raporu, toplumun ilahiyat fakültesine olan güvenini dinamitleyen bir adım olarak nitelendirmiştir. Bkz. M. Şevki Aydın, Açılış Konuşması, *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı 1-4 Haziran 2014) Bildiri Kitabı* (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2015), 14.

⁹ Söz konusu rapora dair ayrıntılı bilgi için bk. Murat Kılıç, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Dinin Denetlenmesi ve Muhafaza Meselesi", *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi* 9/18 (2017), 295-317.

teoloji fakültelerinin model alınacağı belirtilmiştir.¹⁰ Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu ise bu fakülteye yüklenen önemli misyonlardan birinin irticai hareketleri men etmek, selbetmek ve yok etmek olduğunu ifade etmiştir.¹¹

İlahiyât fakültesinin toplum nezdindeki meşruiyetinin sorgulanır hale gelmesinde yukarıda belirtilen durumların önemli bir etken olduğu açıktır. Ne var ki halkımız içerisinde, ilâhiyât fakültelerinde dindar insan yetiştirdiği düşüncesine sahip kişilerin oranı da az değildir. Nitekim 2019'da imam-hatip lisesi öğrencilerine uygulanan anket çalışmasında, ilâhiyât fakültelerinin amacının dindar insan yetiştirmek olduğu düşüncesine tamamen katıldığını belirtenler ile çoğunlukla katıldığını belirtenlerin toplam oranının %60'ın üzerinde olduğu tespit edilmiştir.¹² 2023 yılında yaşları 20'nin üzerinde olan bireylere uygulanan anket çalışmasında ise katılımcıların büyük bir kısmının, ilâhiyâtçıların doğru İslâm'ı doğru şekilde aktardıkları ve dinin hurafelerden temizlenmesine katkı sağladıkları kanaatinde olduğu belirlenmiştir.¹³

Halkın, yüksek din öğretimi kurumlarından 'dindar insan yetiştirme' beklentisi içerisinde olması son derece doğaldır. Zira din eğitimi hizmetlerinde görev alıp halkın karşısına müftü, imam, vaiz, Kur'an kursu öğreticisi, din dersi öğretmeni gibi kimliklerle çıkacak kişiler bu kurumlarda yetişmektedir. Ne var ki söz konusu kurumların bu beklentiye cevap verme durumu, tartışmalı bir meseledir. Çeşitli mecralarda bu konuda bilimsellikten uzak tartışmalar yapılabilmektedir. Bu tartışmaların sahipsiz bilgiler temelinde yapılmasının ve sağlıklı sonuçlar vermesinin söz konusu meseleye dair bilimsel araştırmalar yapılmasına bağlı olduğu açıktır. Bu çalışma böyle bir boşluğu doldurma gayesiyle yapılmıştır. Çalışmada, 'Öğrencilerin, ilâhiyât fakültesinde aldıkları eğitimin, dindarlık durumları üzerindeki etkisine dair görüşleri nedir?' sorusuna cevap aranmıştır. Bu kapsamda cevabı aranan alt sorular ise şunlar olmuştur:

1. Öğrencilerin, ilâhiyât fakültesinde dindarlıklarını destekleyici nitelikte bir eğitim ortamının varlığına dair görüşleri nedir?

2. Öğrencilerin, ilâhiyât fakültesinde aldıkları eğitimin, din ile aralarındaki bağın gücü üzerindeki etkisine dair görüşleri nedir?

3. Öğrencilerin, ilâhiyât fakültesinde kendilerine öğretilen dinî bilginin güvenilirlik ve tatmin edicilik durumuna ilişkin görüşleri nedir?

4. Öğrencilerin, ilâhiyât fakültesinde aldıkları eğitimin, davranışlarını din ile daha uyumlu hale getirmelerine katkı sağlama durumuna ilişkin görüşleri nedir?

İlahiyât fakültelerinde verilen eğitimin, öğrencilerin dindarlık durumları üzerindeki etkisine dair geçmişte bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmında ilâhiyât fakültesi öğrencilerinin dindarlık / dinî yönelim / dinin etkisini hissetme düzeylerinin sınıf düzeylerine göre farklılaşma durumu yoklanmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmaların bazılarında, üst sınıfta okuyan öğrencilerin dindarlık / dinî yönelim / dinin etkisini hissetme düzeyleri ile alt sınıflarda okumakta olan öğrencilerin dindarlık / dini yönelim / dinin etkisini hissetme düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilirken¹⁴ bazılarında anlamlı farklılık bulunmadığı saptanmıştır.¹⁵ 2003 yılında Koç tarafından yapılan bir başka araştırmada ilâhiyât fakültesinde verilen eğitimin, öğrencilerin dinî inançlarını ve ibadet hayatlarını ne yönde etkilediği sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma sonucunda 'ilâhiyât eğitimi dinî inançlarınızı nasıl etkiledi?' sorusuna öğrencilerin %45,1'inin 'kuvvetlendirdi', %32,4'ünün 'değiştirmede', %5,4'ünün ise 'zayıflattı' şeklinde cevap verdikleri; 'ilâhiyât eğitimi ibadet hayatınızı nasıl etkiledi?' sorusuna ise öğrencilerin %48,5'inin 'değiştirmede', %28,4'ünün 'kuvvetlendirdi', %12,3'ünün ise 'zayıflattı' cevabını verdikleri tespit edilmiştir.¹⁶ 2018'de Osmanoğlu ve Korkmaz tarafından yapılan çalışmada ise ilâhiyât fakültesi öğrencilerinin, İslami kimliğe sahip olmayı, ilâhiyât öğrencilerinde bulunması gereken özelliklerden biri olarak gördükleri ancak fakültelerinde verilen eğitimin bu özelliğin kazanılmasına kısmen katkı sağladığı kanaatinde oldukları tespit edilmiştir.¹⁷ İlahiyât fakültelerinde verilen eğitimin, öğrencilerin dindarlık durumları üzerindeki etkisine ilişkin deneyimlerinin

¹⁰ İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966), 29.

¹¹ Hilmi Ziya Ülken, *İlahiyat Fakültesinin Geçirdiği Safhalar* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Albümü, 1961), 13.

¹² Hulusi Yiğit, "İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Yüksek Din Öğretimi Algısı (İstanbul Örneği)" (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 68.

¹³ Rabia Tek, "İlahiyatçılara Yönelik Algılar Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği)" (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 72.

¹⁴ Abdulvahap Taştan, Ali Kuşat ve Celalettin Çelik, "Üniversite Düzeyinde Din Öğretimi Alan Öğrencilerde Eğitim Sürecinde Oluşan Tutum ve Davranış Değişiklikleri -Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği-", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/11 (2001), 180-81; Murat Yıldız, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dindarlık ve Ölüm Kaygıları Üzerine", *Akademik Araştırmalar Dergisi* 4/14 (2002), 161-174; Şadiye Sümeyye Bilge, "Yükseköğretimde

Alınan Din Eğitiminin Öğrencilerin Dindarlıklarına Etkisine İlişkin Algıları (Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)" (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 75-76.

¹⁵ Veysel Karani Altun, "İlahiyat Fakültesi 1. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Dini Yaşamları Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Uluslararası Yüksek Din Eğitimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle)* I (2019), 451; Asım Yapıcı ve Zeki Salih Zengin, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2003), 100.

¹⁶ Ahmet Koç, "İlahiyat Fakültesi (İlahiyat Lisans Programı) Öğrencilerinin Sorunları ve Beklentileri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2003), 49-50.

¹⁷ Cemil Osmanoğlu ve Mehmet Korkmaz, "Öğrencilerine Göre İdeal İlahiyat Fakültesi Öğrencisinin Nitelikleri ve Bunların İlahiyat Eğitimiyle İlişkisi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 16/36 (2018), 164-165.

araştırıldığı bir başka çalışmada ise ilâhiyât fakültelerinin 3 ve 4. sınıflarında okumakta olan toplam 54 öğrenci ile mülakat yapılmış ve elde edilen mülakat verileri şu başlıklar altında analiz edilmiştir: Aldığı ilâhiyât eğitiminin dindarlığını olumlu yönde etkilediğini belirtenler, aldığı ilâhiyât eğitiminin dindarlığını olumsuz yönde etkilediğini belirtenler ve aldığı ilâhiyât eğitiminin dindarlığı üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını belirtenler.¹⁸ Ay tarafından yapılan bu çalışma, yukarıda kısaca tanımlanmış çalışmaları arasında temel amacı, ilâhiyât fakültelerinde verilen eğitimin öğrencilerin dindarlık durumları üzerindeki etkisinin tespit edilmesi olan tek eserdir. Çalışmada veriler küçük bir örneklem grubundan sadece mülakat tekniği kullanılarak toplanmış ve ilâhiyât eğitiminin öğrencilerin dindarlık durumları üzerindeki etkisine ilişkin görüşlerin nasıl bir dağılım gösterdiği belirtilmeyip sadece görüşlerin gerekçelerine odaklanılmıştır.

1. Yöntem

Araştırma tarama modeline göre yapılmıştır. Veri toplamak için nicel ve nitel araştırma tekniklerinin birlikte kullanılması esasına dayanan karma yöntem tercih edilmiştir. İlâhiyât fakültesinde verilen eğitimin öğrencilerin dindarlık durumları üzerindeki etkisine dair veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Anket tekniği ile ulaşılan sonuçların nedenlerine dair veriler ise odak grup görüşmesi tekniğiyle elde edilmiştir. Anket maddeleri ve görüşme soruları bizzat araştırmacılar tarafından hazırlanmış; bunların geçerlik ve güvenilirlik analizleri ile örneklem grubuna uygulanması da yine aynı araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan anket formu için etik kurul onayı, Uşak Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 18.12.2023 tarih ve 181446 sayılı kararıyla alınmıştır.

Araştırmanın evrenini 2023-2024 öğretim yılı bahar döneminde Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlâhiyât Fakültesinde son sınıfa devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemi ise bu öğrenciler arasından tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 327 kişi oluşturmaktadır. Odak grup görüşmesi, 2023-2024 öğretim yılı bahar yarıyılında Uşak Üniversitesi İslami İlimler fakültesine kayıtlı, beş farklı şubeye dağılmış 25 son sınıf öğrencisiyle yapılmıştır. Bu öğrenciler seçilirken akademik danışmanların görüşlerine başvurulmuş; akademik danışmanlardan, gözlem ve analiz yeteneği gelişmiş, sosyal ilişkileri iyi olan 5 öğrencinin isimlerini bildirmeleri istenmiştir.

Araştırma süreci, açıklayıcı sıralı desene göre yapılandırılmıştır.¹⁹ Bu doğrultuda öncelikle nicel veriler toplanmış, SPSS programına yüklenmiş ve sonuçlar tablolar halinde verilir analiz edilmiştir. Sonra da nicel verilerin daha açık ve anlamlı hale getirilmesi için odak grup görüşmesi tekniği kullanılarak nitel verilere ulaşılmıştır.

Çalışmada öğrencilerin, ilâhiyât fakültesinde aldıkları eğitimin dindarlık durumları üzerindeki etkisine dair görüşlerinin ne olduğu meselesi üzerine odaklanılmış; öğrencilerin dindarlık düzeyi ve din anlayışlarının ne olduğu araştırılmamıştır. İlâhiyât fakültesinde hangi din anlayışı doğrultusunda eğitim hizmeti verildiği ve bu anlayışın İslam dininin temel kaynaklarıyla uyumluluk durumu da bu çalışmanın kapsamına giren meseleler değildir.

Bulgular ve Yorum

Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Anket uygulamasına katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1. Anket Uygulamasına Katılan Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Table 1. Gender Distribution of the Students Participating in the Survey

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	236	76,1
Erkek	74	23,9
Toplam	310	100,0

Tablodaki verilere göre anket uygulamasına katılan öğrencilerin %76,1'i kadınlardan, %23,9'u ise erkeklerden oluşmaktadır. Oranlar arasında farkın büyük olmasının temel sebebi, araştırmanın evrenini oluşturan öğrencilerin büyük bir bölümünün kadınlardan oluşmasıdır. Örneklem olarak seçilen erkek öğrenciler tarafından doldurulan anket formlarından 13'ünün hep aynı seçeneği işaretleme ve bazı maddeleri boş bırakma gibi nedenlerle geçersiz sayılması da oranlar arasındaki farkın açılmasına etki eden bir başka faktör olmuştur.

İlâhiyât Fakültelerinde Öğrencilerin Dindarlıklarını Destekleyici Nitelikte Bir Eğitim Ortamının Varlığı

İlâhiyât fakültelerinde öğrencilerin dindarlıklarını destekleyici nitelikte bir eğitim ortamının varlığına ilişkin veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

¹⁸ Mustafa Fatih Ay, "İlahiyat Eğitimi Dindarlığı Etkiliyor mu? İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Deneyimleri", *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (2021), 297-325.

¹⁹ Bu desenle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. John W. Creswell Vicki L ve Plano Clark, *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi*, çev. Yüksel Dede ve Selçuk Beşir (Ankara: Anı Yayıncılık, 2014), 79.

Tablo 2. İlahiyât Fakültelerinde Öğrencilerin Dindarlıklarını Destekleyici Nitelikte Bir Eğitim Ortamının Varlığına İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Table 2. Distribution of Opinions on the Existence of an Educational Environment Supporting Students' Religiosity in Faculties of Theology

İlgili Anket Maddeleri	Katılma Durumu					Toplam
	Tamamen Katılıyorum	Büyük Ölçüde Katılıyorum	Kararsızım	Büyük Ölçüde Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Fakültede okutulan dersler, öğrencilerin dindarlık düzeylerinin yükselmesine katkı sağlayıcı niteliktedir.	22 %7,1	90 %29,0	131 %42,3	44 %14,2	23 %7,4	310 %100
Fakülte binamız, öğrencilerin dini/manevî duygularını canlandıran bir atmosfere sahiptir.	15 %4,8	42 %13,5	83 %26,8	78 %25,2	92 %29,7	310 %100
Fakültemizin öğretim elemanı kadrosu, dinini samimi şekilde yaşayan kişilerden oluşmaktadır.	53 %17,1	137 %44,2	76 %24,5	30 %9,7	14 %4,5	310 %100
Fakültemizde eğitim gören öğrenciler, İslam'a gerçekten değer veren kişilerdir.	10 %3,2	41 %13,2	124 %40	87 %28,1	48 %15,5	310 %100

Tablodaki veriler arasında ilk dikkat çeken husus, kararsız tutum sergileyen öğrencilerin oranının yüksekliğidir. Öğrencilerin önemli bir kısmının, öğrenim gördükleri fakültede dindarlıklarını destekleyici bir eğitim ortamının var olup olmadığından emin olmadıkları anlaşılmaktadır. 'Kararsızım' seçeneğine ait oranın en yüksek (%42,3) olduğu anket maddesi ise "Fakültede okutulan dersler, öğrencilerin dindarlık düzeylerinin yükselmesine katkı sağlayıcı niteliktedir" olmuştur. Söz konusu anket maddesinde belirtilen görüşe dair olumlu görüş bildirmeyen öğrencilerin toplam oranı %63,9'dur. Öğrencilerle yapılan görüşmede bu durumun sebeplerinin neler olabileceği sorgulanmıştır. Görüşme sürecinde ortaya koydukları görüşler, bazı öğrencilerin ilgili anket maddesinde belirtilen düşünceye dair olumlu görüş bildirmemelerinde, ilâhiyât fakültelerinde derslere giren öğretim elemanlarının büyük bir kısmının dinî bilgiyi öğretirken savunmacı ve korumacı yaklaşım yerine objektif ve rasyonel yaklaşım sergilemelerinin etkisi olabileceğini göstermiştir.

Yukarıdaki tabloda, öğrencilerin katılma eğilimlerinin en yüksek gerçekleştiği anket maddesi, "Fakültemizin öğretim elemanı kadrosu, dinini samimi şekilde yaşayan kişilerden oluşmaktadır" olmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir kısmının (%61,3), fakültelerinde görev yapan öğretim elemanlarının dindarlık durumları ile ilgili olumlu düşüncelere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu konuda olumsuz görüşe sahip öğrencilerin oranı %15'in altında kalırken kararsız görüş bildirenlerin oranı %24,5 olmuştur. Araştırmaya sadece son sınıfta okumakta olan öğrenciler katılmış olmasına rağmen kararsızların oranının bu denli yüksek olması ilginçtir. Yapılan görüşmelerde bazı öğrencilerin, derslerine giren öğretim elemanlarının dindarlık durumlarının ne olduğu meselesiyle alakadar olmadıklarından; bazılarının ise öğretim elemanlarını dindarlık durumlarına dair sağlıklı tespitler yapmalarına yetecek kadar iyi tanıyıyor olmalarından dolayı söz konusu anket maddesine cevap verirken 'Kararsızım' seçeneğine yöneldikleri anlaşılmıştır.

Derslerine giren öğretim elemanlarının, dinini samimi şekilde yaşayan kişiler olduğunu düşünen öğrencilerin

toplam oranı %61,3'e çıkarken fakültede okutulan derslerin, öğrencilerin dindarlık düzeylerinin yükselmesine katkı sağlayıcı nitelikte olduğunu düşünenlerin toplam oranının %36,1'de kalmış olması ilginçtir. Yapılan görüşmelerde, çelişki gibi görünen bu durumun nedenlerinin neler olabileceği sorgulanmıştır. Öğrenciler, derslerine giren öğretim elemanlarının büyük bir kısmının din ile barışık ve öğrencilerin dindarlığını destekleme gayesiyle hareket eden kişiler olsalar da öğrencilerle sağlıklı iletişim kurma, onlara verdikleri değeri hissettirme, dersini sevdirmeye ve derste öğrencilere tatmin edici bilgiler kazandırma noktasında yetersiz kalabildiklerini belirtmişlerdir.

Yukarıdaki tabloda, öğrencilerin katılma eğilimlerinin en düşük gerçekleştiği anket maddesinin, "Fakültemizde eğitim gören öğrenciler, İslam'a gerçekten değer veren kişilerdir" olmuştur. Yapılan görüşmelerde öğrenciler, ilâhiyât fakültesinde okumasına rağmen temel ibadetleri yerine getirmekte dahi gevşeklik gösteren, temel ahlaki değerlerle uyumlu davranmayan, kılık kıyafetine ve karşı cinsle ilişkilerine dikkat etmeyen çok sayıda öğrenci bulunduğunu dile getirmiş ve bu sorunun kaynağında fakülte/bölüm tercih sürecinin sağlıklı şekilde yönetilememiş olmasının bulunduğu işaret eden görüşler ortaya koymuşlardır. Zira görüşme sürecinde öğrenciler, ilâhiyât öğrencisine yakışmayan davranışlara sıklıkla meyleden arkadaşlarının çoğunun, ilâhiyât fakültesini ya mecbur kaldıkları ya da memur olarak atanma ihtimallerini yüksek gördükleri için tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Tabloda, öğrencilerin katılma eğilimlerinin en düşük gerçekleştiği ikinci görüş, "Fakülte binamız, öğrencilerin dinî / manevî duygularını canlandıran bir atmosfere sahiptir" olmuştur. Bu durum ilâhiyât fakültesi binalarının yapımı ve donatılması sürecinde daha hassas olunması gerektiğini göstermektedir. Yapılan görüşmelerde öğrenciler, fakülte binasında dinî duygularını harekete geçirebilecek yegâne unsurun 'mescid' olmaması gerektiğini belirtmişler; binanın mimari yapısının fakültenin amaçlarını yansıtması, giriş kısmı başta olmak üzere dersliklerde ve koridor duvarlarında kendilerini iyi hissetmelerine ve dinî duygularının canlanmasına katkı

sağlayıcı nitelikte, sanatsal değeri de olan görsel öğelere yer verilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Öğrencilerin, öğrenim görmekte oldukları fakültede dindarlıklarını destekleyici nitelikte bir eğitim ortamının varlığına ilişkin görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumunu tespit etmek üzere t- testi yapılmıştır. Test sonucunda, ortalamalar arasındaki farkın anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür ($t=,563, p>0.05$).

İlâhiyât Fakültelerinde Verilen Eğitimin, Öğrencilerin Din ile Aralarındaki Bağın Gücü Üzerindeki Etkisi

İlâhiyât fakültelerinde verilen eğitimin, öğrencilerin din ile aralarındaki bağın gücü üzerindeki etkisine ilişkin veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. İlâhiyât Fakültelerinde Verilen Eğitimin, Öğrencilerin Din ile Aralarındaki Bağın Gücü Üzerindeki Etkisine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Table 3. Distribution of Opinions on the Effect of the Education Provided in the Faculties of Theology on the Strength of Students' Ties with Religion

İlgili Anket Maddeleri	Katılma Durumu					Toplam
	Tamamen Katılıyorum	Büyük Ölçüde Katılıyorum	Kararsızım	Büyük Ölçüde Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Fakültede aldığım eğitim, dinimizin değerini daha iyi anlamama katkı sağladı.	78 %25,2	146 %47,1	58 %18,7	18 %5,8	10 %3,2	310 %100
Fakültede aldığım eğitim, dine yönelik ilgimin azalmasına yol açtı.	10 %3,2	17 %5,5	47 %15,2	96 %31,0	140 %45,2	310 %100
Bu fakültede okumasaydım, dinine daha bağlı bir kişi olurudum.	13 %4,2	16 %5,2	71 %22,9	82 %26,5	128 %41,3	310 %100
Fakültede aldığım eğitim, dinden soğumama yol açtı.	5 %1,6	12 %3,9	23 %7,4	66 %21,3	204 %65,8	310 %100
Fakültede aldığım eğitim, dinî ilimleri öğrenmeye yönelik hevesimin artmasına katkı sağladı.	91 %29,4	122 %39,4	56 %18,1	25 %8,1	16 %5,2	310 %100

Tablodaki veriler, 'ilâhiyât fakültelerinde verilen eğitimin, öğrencilerin dine yönelik ilgilerinin azalmasına, dinî hassasiyetlerinin törpülenmesine ve dinden soğumalarına yol açma durumu nedir?' sorusuna cevap içermesi bakımından önemlidir. Veriler bir bütün olarak ele alındığında, ilâhiyât fakültelerinde verilen eğitimin, öğrencilerin din ile ilişkilerinin zayıflamasına yol açtığı görüşünün mesnetsiz bir iddia olduğu anlaşılmalıdır ve ilâhiyât fakültelerine bu kapsamda yöneltilen eleştirilerin, kara propaganda olarak nitelendirilmesinin ne kadar yerinde bir tespit olduğunu göstermektedir. Zira araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir kısmı (%60'tan fazlası) söz konusu iddianın tam aksi görüşe sahiptir. Fakültede aldığı eğitimin dinden soğumasına yol açtığını düşünen öğrencilerin oranı sadece %5,5 iken fakültede aldığı eğitimin dine yönelik ilgisinin azalmasına yol açtığını düşünenlerin oranı %8,7; ilâhiyât fakültesinde okumamış olsaydı, dinine daha bağlı bir kişi olacağı düşüncesinde olanların oranı ise %9,4'te kalmıştır. Buna karşılık fakültede aldığı eğitimin dinî ilimleri öğrenmeye yönelik hevesinin artmasına katkı sağladığını düşünenlerin toplam oranı %68,8 iken fakültede aldığı eğitim sayesinde İslam dininin değerini daha iyi anladığını belirten öğrencilerin oranı %72,3'e ulaşmıştır. Önceki tablolarda yer verilen anket maddelerinde olduğu gibi bu tabloda da kararsız görüş bildiren %20 civarında öğrenci grubu bulunmaktadır.

Tablodaki veriler, fakültede aldıkları eğitimin, din ile aralarındaki bağın gücünü pozitif yönde etkilemediği kanaatinde olan öğrencilerin oranının %30'u geçtiği görülmektedir. Yapılan odak grup görüşmelerinde bu durumun olası sebepleri araştırılmıştır. Bu görüşmelerde ifade edilen görüşlerden, bazı öğrencilerin ilâhiyât fakültelerinden, din ile ilişkilerini pozitif yönde etkileme beklentisi içerisinde olmadıkları anlaşılmıştır. Öğrenciler söz konusu durumun özellikle de çeşitli dinî gruplara, vakıf ya da derneklere müntesip arkadaşları için geçerli olduğunu; bu kişilerin dindarlık bakımından kendilerini çok iyi durumda görüp ilâhiyât fakültesinde verilen eğitimi küçümseyebildiklerini ve fakültedeki öğrenimlerine sadece diploma almak için devam ettiklerini belirtmişlerdir. Odak grup görüşmelerinde ayrıca bazı öğrenciler, fakültedeki derslerde öğrendikleri bazı bilgilerin, geçmişte kendilerine öğretilen dinî bilgilerin doğruluğundan kuşku duymalarına yol açtığını, Kur'an ve sünnetin anlaşılması noktasında âlimler arasında çok keskin görüş farklılıkları bulunduğunu fark etmelerinin iç dünyalarında adeta bir sarsıntı meydana getirdiğini ve söz konusu farklılıklara anlam vermekte güçlük çektiklerini belirtmişlerdir.²⁰ Görüşme sürecinde, dine dair kuşkularının giderilmesine katkı sağlayıcı nitelikte bilgiler öğrendikleri derslerin sayısının az olduğunu belirten öğrenciler de olmuştur.

²⁰ Yapılan araştırmalarda da, dini bilginin doğru ve yeterli şekilde anlamlandırılmamasının dinsel şüphe probleminde yol açan önemli etkenlerden biri olduğu belirtilmektedir. Bu araştırma için bkz. Nazım Bayrakdar, Nurullah

Denizer, Mahmut Avcı ve Serdar saygılı, *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Dinsel Şüphe Problemi* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2018), 34, 35.

İlahiyât fakültelerinde verilen eğitimin, öğrencilerin dine bağlılık durumları üzerindeki etkisine dair görüşlerin

cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumunu gösteren veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. İlahiyât Fakültelerinde Verilen Eğitimin, Öğrencilerin Din ile Aralarındaki Bağın Gücü Üzerindeki Etkisine İlişkin Görüşlerin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumunu Gösteren t- Testi Sonuçları

Table 4. t-Test Results Showing the Differentiation of the Opinions Regarding the Effect of the Education Provided in the Faculties of Theology on the Strength of the Bond between Students and Religion According to Gender Variable

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken (Cinsiyet)						
	Sayı	Ort.	Ss	t	Sd	p	
Fakültede alınan eğitimin, dine bağlılık durumu üzerindeki etkisine yönelik yaklaşım.	Kadın	236	0,49	3,65	2,828	308	,005
	Erkek	74	9,08	4,00			

Tabloya bakıldığında, kadınlara ait ortalama puanın, erkeklerden yüksek olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlı düzeyde olup olmadığını tespit etmek üzere bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Test sonucunda, ortalamalar arasındaki farkın anlamlı düzeyde olduğu görülmüştür ($t=2.828$, $p<0.05$). Bu veri kadın öğrencilerin, ilâhiyât fakültelerinde aldıkları eğitimin, dine bağlılık durumları üzerindeki etkisine dair görüşlerinin erkeklere göre daha olumlu olduğu anlamına gelmektedir.

Öğrencilerin, İlahiyât Fakültelerinde Öğretilen Dinî Bilgiye Yönelik Yaklaşımları

Öğrencilerin, ilâhiyât fakültelerinde öğretilen dinî bilgiye yönelik yaklaşımlarına ilişkin veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 5. Öğrencilerin, İlahiyât Fakültelerinde Öğretilen Dinî Bilgiye Yönelik Yaklaşımları

Table 5. Students' Approaches to Religious Knowledge Taught in Faculties of Theology

İlgili Anket Maddeleri	Katılma Durumu					Toplam
	Tamamen Katılıyor	Büyük Ölçüde Katılıyor	Kararsız	Büyük Ölçüde Katılmıyor	Kesinlikle Katılmıyor	
Fakültede aldığımız derslerde, İslam dini ile ilgili yanlış ya da çarpıtılmış bilgiler öğretilmektedir.	10	24	68	94	114	310
Fakültede aldığımız derslerde, İslam dini ile ilgili öğretilen bilgiler doyurucu/tatmin edici niteliktedir.	33	135	103	28	11	310
Fakültede aldığımız derslerde, İslam dini ile ilgili şüpheleri giderici nitelikte bilgiler öğretilmektedir.	37	122	98	40	13	310
Fakültemizde verilen eğitim, öğrencilerin din ile ilişkilerini olumsuz etkileyebilecek faktörlere karşı bilinç kazandırıcı niteliktedir.	38	116	78	44	34	310
	%12,3	%37,4	%25,2	%14,2	%11,0	%100

Tablodaki veriler öğrencilerin, ilâhiyât fakültesinde öğretilen dinî bilginin sahilik ve tatmin edicilik durumuna dair görüşlerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Söz konusu fakültelerde öğretilen dinî bilginin sahilliğine dair ciddi kuşkular taşıyan öğrencilerin oranı %10,9'da kalırken fakültede öğretilen dinî bilginin sahilliği konusunda problem görmeyen öğrencilerin oranı %67,1 olmuştur. Bu veriler, araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir kısmının, kayıtlı oldukları fakültede öğrendikleri dinî bilgiye güven duydıklarını göstermektedir. Yapılan odak grup görüşmelerinde, fakültede aldıkları derslerde öğretilen dinî bilginin sahilliğine güven duymayan kişilerin, ilâhiyât fakültelerini kendi dindarlığı için bir tehdit olarak görüp sadece diploma almak için devam edilmesi gereken kurumlar olarak nitelendiren kişiler olabileceği anlaşılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık %22'sinin fakültede öğretilen dinî bilginin sahilik durumu konusunda kararsız görüş bildirmiş olması ayrıca ele alınması gereken bir durumdur. Bu kararsızlığın altında

yatan temel etkenin ne olduğunu tespit etmek üzere öğrencilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde bazı öğrenciler, asıl odaklandıkları hususun 'sınavlardan geçer not almak' olduğunu, kendilerine öğretilmek istenen dinî bilgilerin sahil olup olmadığı meselesini pek önemsemediklerini, bu konuda sağlıklı tespitlerde bulunmak için araştırma yapmaları gerektiğini ama buna vakit ayırmalarının mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin bu samimi düşünceleri, ilâhiyât fakültelerinde verilen eğitimin niteliğiyle ilgili bazı sorunların varlığına işaret etmesi bakımından önemlidir. Derslerde kalıp bilgi yüklemesi yapmak yerine öğrencilerin araştırma yapmaya sevk edilmelerinin; onlara sahil bilgilere hangi kaynaklardan nasıl ulaşabileceklerinin ve ulaştıkları bilgilerin doğruluğunu nasıl test edeceklerinin öğretilmesine ağırlık verilmesinin ne kadar önemli olduğunu bu noktada bir kez daha hatırlatmakta fayda vardır.

Tablodaki veriler, ilâhiyât fakültesinde öğretilen dinî bilginin sahilliğinden şüphe duymasa da bunları doyurucu

bulmayan öğrenciler olduğunu göstermektedir. Zira söz konusu bilgileri tatmin edici bulan öğrencilerin oranı %54,1'dir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık yarısının, fakültede öğretilen dinî bilginin tatmin edicilik durumu hakkında olumlu görüş bildirmemiş olmaları, üzerinde durulması gereken bir problemdir. Yapılan görüşmelerde bu durumun, öğretim elemanlarının derste paylaştıkları dinî bilginin gerçek hayatta ne işe yarayacağı konusunda öğrencileri aydınlatma meselesini ihmal etmelerinden kaynaklanmış olabileceği anlaşılmıştır. Nitekim görüşme sürecinde, derslerde kendilerine öğretilmeye çalışılan bazı bilgileri gereksiz ve güncel hayattan uzak gördüğünü belirten çok sayıda öğrenci olmuştur. Bu öğrenciler, gerçek hayatta işlerine yarayacağına inanmadıkları bilgileri, sınavda geçer not aldıktan sonra zaten çabucak unutacaklarını belirtmişlerdir. Görüşme sürecinde, bazı derslerde konuların çok yüzeysel işlendiğini; ders konuları üzerinde yeterince tartışma yapmadıklarını; ders işlerken görüşlerine itiraz edilmesinden ve hatta kendisine soru yöneltilmesinden rahatsızlık duyan öğretim elemanları bulunduğunu belirten öğrenciler de olmuştur. Bunların her biri ilâhiyât fakültelerinde verilen eğitimin niteliğiyle ilgili ciddi sorunlar olduğuna işaret etmektedir.

Tabloda, fakültede aldıkları derslerde İslam dini ile ilgili şüpheleri giderici; bireylerin din ile ilişkilerine zarar verebilecek faktörlere karşı bilinç kazandırıcı nitelikte bilgiler öğretildiği kanaatinde olan öğrencilerin oranının %50'nin altında kaldığı görülmektedir. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde bu durumun, bazı derslerde konuların, gerçek hayatta yaşanan problemlerle ilişkisi kurulmadan işlenip geçilmesinden kaynaklanmış olabileceği anlaşılmıştır. Nitekim bu görüşmelerde, İslam dininin ortaya koyduğu inanç esaslarına yöneltilen güncel itirazlardan haberi dahi olmayan; haberi olsa dahi bu itirazların derste gündeme getirilmesinden hoşnut olmayan hocaların bulunduğunu belirten öğrenciler olmuştur. Söz konusu itirazlara öğretim elemanları tarafından verilen cevapları tatmin edici bulmayan öğrencilerin sayısının da

azımsanmayacak ölçüde olduğu görülmüştür. Anlaşılan o ki ilâhiyât fakülteleri, âlimlerimizin yüzyıllar öncesinde üretmiş oldukları dinî bilgiyi günümüz şartlarına göre yeniden yorumlayıp güncelleme ve güncel problemlerin çözümünde işlevsel hale getirme konusunda henüz istenilen noktaya ulaşamamıştır. İçerisinde yaşadığımız dönemin karakteristik iki özelliğinin hız²¹ ve değişim olduğu göz önünde bulundurulursa, bunun ne kadar ciddi bir problem olduğu daha iyi görülecektir. Yaşadığı döneme ve topluma ait gerçeklikleri önemsiz görüp âlimlerimizin geçmişte yazmış oldukları bazı eserlere hapsolmayı maharet sayarak bu problemin üstesinden gelmenin mümkün olmadığı açıktır. Din ile ilişkileri zehirleme potansiyeline sahip güncel sorular ve sorunlarla mücadele sürecinde modern bireyi yalnız ve desteksiz bırakmaları halinde ilâhiyâtçı akademisyenler tarafından yapılacak diğer çalışmaların da anlamını büyük ölçüde yitireceği unutulmamalıdır.

Öğrencilerin, ilâhiyât fakültesinde öğretilen dinî bilgiye yönelik yaklaşımlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla t- testi yapılmıştır. Test sonucunda, ortalamalar arasındaki farkın anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür (t=1.654, p>0.05).

Davranışların Din ile Uyumlu Hale Getirilmesinde İlâhiyât Fakültesinde Alınan Eğitimin Etkisi

Müslüman olmak, düşünce, inanç ve değerler ile söylem ve eylemlerin tutarlı bir bütün olmasını gerektirir. Ancak söz konusu bütünlüğü sağlamada başarılı olmuş Müslümanların oranının yüksek olduğu söylenemez.²² Bu soruna yol açan faktörler çok çeşitli olsa da yeterli bilgi ve bilinçten yoksunluk bunların en başında gelmektedir. İlâhiyât fakültelerinde verilen eğitim öğrencilere bu noktada önemli katkılar sunabilir.

Öğrencilerin, ilâhiyât fakültesinde aldıkları eğitimin, davranışlarını din ile daha uyumlu hale getirmeleri üzerindeki etkisine ilişkin veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 6. İlâhiyât Fakültesinde Verilen Eğitimin, Davranışların Din ile Daha Uyumlu Hale Getirilmesi Üzerindeki Etkisine İlişkin Görüşlerin Dağılımı
Table 6. Distribution of Opinions on the Effect of the Education Provided at the Faculty of Theology on Making Behaviors More Compatible with Religion

İlgili Anket Maddeleri	Katılma Durumu					Toplam
	Tamamen Katılıyor	Büyük Ölçüde Katılıyor	Kararsızım	Büyük Ölçüde Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Fakültede aldığım eğitim, temel ibadetleri daha düzenli şekilde yerine getirmeye başlamama katkı sağladı.	58 %18,7	119 %38,4	78 %25,2	38 %12,3	17 %5,5	310 %100
Fakültede aldığım eğitim, kulluk görevlerimi, daha samimi/içten şekilde yerine getirmeye başlamama katkı sağladı.	65 %21,0	122 %39,4	74 %23,9	35 %11,3	14 %4,5	310 %100
Fakültede aldığım eğitim, haramlardan uzak durma konusunda gösterdiğim hassasiyetin artmasına katkı sağladı.	78 %25,2	121 %39,0	53 %17,1	43 %13,9	15 %4,8	310 %100
Fakültede aldığım eğitim, ahlaki değerlerle uyumlu yaşama konusunda gösterdiğim hassasiyetin artmasına katkı sağladı.	76 %24,5	142 %45,8	49 %15,8	31 %10	12 %3,9	310 %100

²¹ Nurullah Denizler, "Hız Çağının Birey ve Topluma Etkileri Bağlamında Sabır ve 'Aşr Sûresi'", *The Journal of Academic Social Science Studies* 17/100 (2024), 204.

²² Nurullah Denizler, Nazım Bayraktar, Serdar Saygılı ve Mahmut Avcı, *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla İnanç-Eylem Tutarlılığı* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2018), 96.

Fakültede aldığım eğitim, işlediğim günahlardan duyduğum pişmanlığın artmasına katkı sağladı.	63	122	70	38	17	310
Fakültemde aldığım eğitim, geçmişte işlediğim bazı günahları terk etmeme katkı sağladı.	%20,3	%39,4	%22,6	%12,3	%5,5	%100
	66	120	59	41	24	310
	%21,3	%38,7	%19,0	%13,2	%7,7	%100

Tabloya bakıldığında, araştırmaya katılan öğrencilerin %60'tan fazlasının ilâhiyât fakültesinde aldıkları eğitimin din ile daha uyumlu bir hayat yaşamaya başlamalarına katkı sağladığı konusunda hemfikir olduğu görülmektedir. Fakültede aldıkları eğitimin, ahlâkî değerlerle uyumlu yaşama konusunda gösterdikleri hassasiyetin artmasına katkı sağladığını belirten öğrencilerin toplam oranı %70,3; haramlardan uzak durma konusunda gösterdikleri hassasiyetin artmasına katkı sağladığını belirtenlerin toplam oranı %64,2; kulluk görevlerini daha samimi/içten şekilde yerine getirmeye başlamasına katkı sağladığını belirtenlerin toplam oranı %60,4; geçmişte işlediği bazı günahları terk etmesine katkı sağladığını belirtenlerin toplam oranı %60; işlediği günahlardan duyduğu pişmanlığın artmasına katkı sağladığını belirtenlerin toplam oranı %59,7; temel ibadetleri daha düzenli şekilde yerine getirmeye başlamasına katkı sağladığını belirtenlerin toplam oranı ise %57,1'dir. Öğrencilere göre ilâhiyât fakültesinde aldıkları eğitim en çok ahlâkî değerlerle uyumlu yaşama konusunda gösterdikleri hassasiyetin artmasına, en az ise temel ibadetleri daha düzenli şekilde yerine getirmeye başlamalarına katkı sağlamaktadır. Bu veriye dair yapılan odak grup görüşmelerinde bazı öğrenciler, fakültede aldıkları birçok derste ahlâkî sorunlar üzerine odaklandıklarını, davranışlarının ahlâkî değerlerle uyumluluk durumunu sorgulama imkânı bulduklarını ve bu durumun ahlâkî duyarlıklarının artmasına katkı sağladığını belirtmişlerdir. Görüşmelerde ayrıca temel ibadetleri fakülteye başlamadan önce de zaten düzenli şekilde yerine

getirdiklerini; bu nedenle fakültede aldıkları eğitimin kendilerine bu konuda katkı sağlamasının söz konusu olamayacağını belirten öğrenciler de olmuştur.

Tablodaki verilerden, fakültede aldığı eğitimin din ile daha uyumlu bir hayat yaşamasına katkısının olmadığını düşünen öğrencilerin oranının %15-20 aralığında olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan odak grup görüşmelerinde, daha kapalı ve muhafazakâr bir toplum yapısından uzaklaşarak üniversite gibi seküler ve çoğulcu bir ortama girmenin ortaya çıkardığı risklerle baş edememenin, bazı öğrencileri söz konusu düşünceye yönelten önemli etkenlerden biri olabileceği anlaşılmıştır. İlâhiyât fakültelerinde okumakta olan öğrencilerin önemli bir kısmının kırsal kesimlerde doğup büyümüş kişilerden oluştuğu bilinen bir gerçektir. Anlaşılan o ki bu öğrencilerin önemli bir kısmı üniversite ortamına girmeden önce, din ile aralarındaki bağları tehdit eden unsurlarla başarılı şekilde yüzleşmelerini sağlayacak donanımı yeterince kazanamamıştır. Bu öğrencileri, üniversite ortamının olumsuz etkilerine karşı korunmaları için dinî vakıf ya da derneklere ait yurt veya pansiyonlarda kalmaya yöneltmenin ne kadar sağlıklı bir tercih olduğu tartışmaya açık bir konudur. Bu konuda sağlıklı tespitler yapmanın ve kalıcı çözümler üretmenin en sağlıklı yolu, ilgili bakanlıklar ile yükseköğretim kurumları işbirliğinde araştırma projeleri geliştirilmesidir.

Fakültede verilen eğitimin, davranışların din ile daha uyumlu hale getirilmesi üzerindeki etkisine dair görüşlerin cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7. İlâhiyât Fakültesinde Verilen Eğitimin, Davranışların Din ile Daha Uyumlu Hale Getirilmesi Üzerindeki Etkisine İlişkin Görüşlerin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumunu Gösteren t- Testi Sonuçları

Table 7. t-Test Results Showing the Differentiation of the Opinions Regarding the Effect of the Education Provided in the Faculty of Theology on Making Behaviors More Compatible with Religion According to Gender Variable

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken (Cinsiyet)						
	Sayı	Ort.	Ss	t	Sd	p	
Fakültede alınan eğitimin, davranışların din ile daha uyumlu hale getirilmesi üzerindeki etkisine yönelik yaklaşım.	Kadın	236	22,04	5,55	2,104	308	,036
	Erkek	74	20,48	5,58			

Tablodaki veriler, kadın öğrencilere ait ortalama puanın, erkeklerden yüksek olduğunu göstermektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılık düzeyini tespit etmek üzere bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Test sonucunda puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunduğu görülmüştür ($t=2.104$, $p<0.05$). Bu veri kadın öğrencilerin, ilâhiyât fakültelerinde verilen eğitimin, davranışlarını din ile daha uyumlu hale getirmelerine yaptığı katkıya ilişkin görüşlerinin erkeklere göre daha olumlu olduğu anlamına gelmektedir.

SONUÇ

İlâhiyât fakülteleri öteden beri devlet ile halk arasında sıkışık kalmış kurumlardır. Bu kurumlar, din ile problemleri olmadığı konusunda dindar halkı; devletin temelini oluşturan ilke ve değerlerle problemleri olmadığı konusunda ise hem devlet erlerini hem de halkın seküler

kesimini ikna etme zorunluluğunu aynı anda hissetmişlerdir. Bu sıkışmışlık hali halen devam ettiği için söz konusu fakülteler kimlik krizinden bir türlü kurtulamamıştır.

Karma yöntemle yapılan bu araştırmada 'öğrencilerin, ilâhiyât fakültelerinde aldıkları eğitimin, dindarlık durumları üzerindeki etkisine dair görüşleri nedir?' sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmada ulaşılan sonuçlar şunlar olmuştur:

1. İlâhiyât fakültesinde dindarlıklarını destekleyici nitelikte bir eğitim ortamının varlığı konusunda öğrenciler arasında ciddi görüş farklılıklarının bulunduğu tespit edilmiştir. Fakültenin öğretim elemanı kadrosunun, dinini samimi şekilde yaşayan kişilerden oluştuğunu düşünen öğrencilerin toplam oranı %61,3'e çıkarken fakültede okutulan derslerin, öğrencilerin dindarlık düzeylerinin

yükselmeye katkı sağlayıcı nitelikte olduğunu düşünenlerin toplam oranı %36,1'de kalmıştır. Öğrenim gördükleri fakülte binasının, öğrencilerin dinî duygularını canlandıran bir atmosfere sahip olduğunu düşünen öğrencilerin toplam oranı %18,3; aynı fakültede birlikte öğrenim gördükleri öğrencilerin İslam'a gerçekten değer veren kişiler olduğunu düşünenlerin toplam oranı ise %16,4'tür. Bu verilere dair yapılan odak grup görüşmelerinde öğrenciler, derslerine giren öğretim elemanlarının büyük bir kısmının din ile barışık ve öğrencilerin dindarlığını destekleme gayesiyle hareket eden kişiler olduklarına inansalar da öğrencilerle sağlıklı iletişim kurma, onlara verdikleri değeri hissettirme, onları derse katma, onlara dersi sevdirmeye ve derste tatmin edici bilgiler kazandırma noktasında yetersiz kalabildiklerini belirtmişlerdir. Öğrenciler ayrıca sayıları az da olsa bazı öğretim elemanlarının geleneksel din anlayışı ve bu anlayışı devam ettiren kişi ve gruplara karşı küçümseyici tavır içerisine girebildiklerini belirterek bu durumdan duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Görüşme sürecinde, ilâhiyât fakültelerinde okuyan öğrenciler arasında dinî ve ahlaki değerlerle bağdaşmayan davranışlara meyleden öğrencilerin her geçen yıl daha da arttığını belirten öğrenciler de olmuştur. Çok sayıda öğrenci de fakülte binalarının mimari açıdan oldukça soğuk bir görünüme sahip olmasından yakınmıştır. Öğrenciler, fakülte binalarının estetik açıdan bir değer ifade etmediğini, kendilerini iyi hissetmelerini ve dinî duygularının canlanmasını sağlayacak öğelerden yoksun olduğunu belirtmiştir. Nicel ve nitel veriler birlikte değerlendirilecek olursa ilâhiyât fakültelerinin, dindarlığı destekleme yönüyle ideal bir eğitim ortamına sahip olmadıkları rahatlıkla söylenebilir.

2. Öğrencilerin büyük bir kısmının, kayıtlı oldukları fakültede aldığı eğitimin, din ile aralarındaki bağı güçlendirdiği kanaatinde olduğu tespit edilmiştir. Anlaşılan o ki ilâhiyât fakültelerinde, öğrencilerin dindarlık durumlarını destekleyici nitelikte bir eğitim ortamının olduğu gönül rahatlığıyla söylenemese de bu kapsamdaki sorunlar öğrencilerin dinden soğumalarına yol açacak kadar derin, baskın ve yaygın değildir. Hatta bu kurumlarda verilen eğitimin, öğrencilerin 2/3'ten fazlası için din ile aralarındaki bağların güçlenmesine katkı sağlayıcı nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Bazı öğrencilerde, fakültede aldıkları eğitimin din ile aralarındaki bağın gücünü pozitif yönde etkilemediği kanaatinin oluşmasında hangi faktörlerin etkili olduğu, yapılan odak grup görüşmeleri ile yoklanmıştır. Bu süreçte ifade edilen görüşler, bazı öğrencilerin ilâhiyât fakültesinden, din ile ilişkilerini pozitif yönde etkileme beklentisi içerisinde olmadıklarını ortaya koymuştur. Öğrenciler söz konusu durumun özellikle de çeşitli dinî gruplara, vakıf ya da derneklere müntesip arkadaşları için geçerli olduğunu belirtmişlerdir. Odak grup görüşmelerinde ayrıca bazı öğrenciler, fakültedeki

derslerde öğrendikleri bazı bilgilerin, geçmişte kendilerine öğretilen dinî bilgilerin doğruluğundan kuşku duymalarına yol açtığını, Kur'an ve sünnetin anlaşılması noktasında âlimler arasında çok keskin görüş farklılıkları bulunduğunu fark etmelerinin iç dünyalarında bir sarsıntı meydana getirdiğini ve söz konusu farklılıklara anlam vermekte güçlük çektiklerini belirtmişlerdir. Ay tarafından yapılan araştırmada ulaşılan sonuçlar da öğrencilerin bu görüşlerini destekler niteliktedir.²³

3. Öğrencilerin çoğunun (%67,1) ilâhiyât fakültelerinde öğretilen dinî bilginin sahit olduğundan kuşku duymadıkları tespit edilmiştir. Ne var ki söz konusu bilgileri tatmin edici bulanların oranının %54,1'te kaldığı görülmüştür. Ulaşılan bu sonucun olası sebepleri odak grup görüşmesi tekniğiyle araştırılmıştır. Görüşmeler sonucunda öğrencilerin fakültedeki derslerde öğretilen dinî bilgiyi doyurucu bulmamalarının büyük ölçüde öğretim elemanlarının ders işleme biçimlerinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Zira öğrencilerin çoğu derslerin genellikle anlatım yöntemi kullanılarak işlendiğini, az sürede çok konu işlendiğini, ders konuları hakkında yüzeysel bilgiler aktarmakla yetinildiğini, gerçek hayatta ne işlerine yarayacağını bilmedikleri bilgileri öğrenmek zorunda bırakıldıklarını, derste öğretilen bilgilerin güncel olaylarla ve sorunlarla ilişkisinin pek kurulmadığını ifade etmişlerdir. Erpay tarafından 2019'da yapılan araştırmada da ilahiyat fakültesindeki derslerin güncel sorunları çözmeye yönelik olduğu kanaatinde olan öğrencilerin oranının %8,9'da kaldığı tespit edilmiştir.²⁴ 2024'te yapılan bir başka araştırma ise din görevlisi olarak atanmak isteyen ilahiyat fakültesi mezunlarının eğitim gördüğü Diyanet Akademilerinde de durumun pek farklı olmadığını, bu kurumda da ders konularının güncel soru ve sorunlar merkeze alınarak işlenmediğini ortaya koymuştur.²⁵

4. Öğrencilerin %60'tan fazlasının, fakültede aldıkları eğitimin, davranışlarını din ile daha uyumlu hale getirmelerine katkı sağladığı kanaatinde oldukları görülmüştür. Uçar tarafından 2017 yılında yapılan araştırmada bu oranın daha düşük olduğu tespit edilmiştir.²⁶ Araştırma sürecinde ulaşılan nicel veriler, fakültede verilen eğitimin en çok öğrencilerin ahlâkî değerlerle uyumlu yaşama konusunda gösterdikleri hassasiyetin artmasına, en az ise temel ibadetleri daha düzenli şekilde yerine getirmeye başlamalarına katkı sağladığını göstermektedir. Bu durumun nedenlerine dair yapılan görüşmelerde öğrenciler, fakültede aldıkları derslerde güzel ahlakın, dindarlığın ayrılmaz bir parçası olduğunu daha net bir şekilde görme fırsatı bulduklarını, davranışlarının ahlâkî değerlerle uyumluluk durumunu sorgulamaya yöneldiklerini ve bu durumun ahlâkî duyarlıklarının artmasına katkı sağladığını belirtmişlerdir. Fakültede aldığı eğitimin, temel ibadetlerin daha düzenli şekilde yerine getirmeye başlamasına katkı sağladığını belirten öğrencilerin oranının nispeten düşük olması ise

²³ Mustafa Fatih Ay, "İlahiyat Eğitimi Dindarlığı Etkiliyor mu? İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Deneyimleri", 314, 315.

²⁴ İlyas Erpay, "Öğrencilerin İlahiyat Fakültesine Yönelik Görüşleri", *Amasya İlahiyat Dergisi* 13 (2019), 445.

²⁵ Kasım Kocaman ve Mehmet Koyuncu, "İlk Dönem Mezunu Aday Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Diyanet

Akademisi", *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2024), 558.

²⁶ Recep Uçar, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Profili, Akademik Eğilimleri ve Aldıkları Eğitime İlişkin Memnuniyet Algıları (İnönü Üniversitesi Örneği)", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2017), 153.

öğrencilerin önemli bir kısmının temel ibadetleri fakülteye başlamadan önce de zaten yerine getiriyor olmasıyla açıklanmıştır.

5. Öğrencilerin, ilâhiyât fakültesinde verilen eğitimin, din ile aralarındaki bağın gücü üzerindeki etkisine dair görüşleri arasında cinsiyet değişkeni bakımından anlamlı farklılık bulunduğu; kadınların bu konuda erkeklerden daha olumlu kanaatlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Aynı şekilde söz konusu eğitimin, davranışların din ile daha uyumlu hale getirilmesine katkı sağlama durumu dair görüşler arasında da cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık oluştuğu; kadınların bu konuda da erkeklerden daha olumlu görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlara bir bütün olarak bakıldığında, ilâhiyât fakültelerinde öğrencilerin dindarlık durumlarını destekleyici nitelikte bir eğitim verildiği ancak bu desteğin öğrencilerin beklentilerini karşılamakta yetersiz kaldığı söylenebilir. Öğrencilere göre, söz konusu desteğin yetersiz kalmasında en büyük pay, öğretim elemanlarına aittir. Onlar söz konusu yetersizlikte estetik açıdan pek bir kıymet ifade etmeyen ve dinî duygularının canlanmasına katkı sağlamayan binalarda dinî duyarlılığı zayıf çok sayıda öğrenci ile aynı ortamda öğrenim görmelerinin de önemli bir etken olduğu kanaatindedirler.

İlâhiyât fakültelerinde verilen eğitime bağlı olarak bazı öğrencilerin dinî duyarlılıklarında zayıflama olması anlaşılabilir bir durumdur. Zira ilâhiyât fakültelerinde din ile ilgili meseleler çoğunlukla rasyonel bir zeminde ele alınmakta ve meseleyle ilgili farklı bakış açıları gündeme getirilmektedir. Bu süreçte öğrenciler, öğretime konu edilen meseleyle ilgili daha önce akıllarına hiç gelmeyen zor sorulara muhatap olabilmekte; daha önce bilmedikleri izahı güç rivayet ya da yorumlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Onlar, tartışmasız şekilde doğru kabul ettikleri bazı bilgilerin aslında hiç de öyle olmadığını, farzmiş gibi görüp hiç aksatmadıkları bazı ibadetlerin de sandıkları kadar vazgeçilmez olmadığını ilâhiyât fakültesinde aldıkları derslerde fark edebilmektedirler. Bütün bunların bazı öğrencilerde, dine ve dindar kimlikleriyle ön plana çıkan kişi ya da gruplara dair negatif düşünceler gelişmesine ve dinin daha cesur ya da cüretkâr şekilde sorgulanmaya başlanmasına kapı aralaması ve nihayet dinî sorumlulukların yerine getirilmesinde gevşekliğe yol açması mümkündür. Ancak bu, İslam dini ve onun yorumuyla ilgili bazı bilgilerin öğrencilerden gizlenmesini gerektiren bir durum değildir. Zira insanlar artık her alanla ilgili bilgilere bir tık uzaktadırlar ve ilâhiyât fakültelerinde öğrenim gören öğrenciler Diyanet İşleri Başkanlığı'na ya da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurumlarda görev alıp halkı din konusunda aydınlatma görevi üstlenmeye talip olmuş kişilerdir. Din ile ilgili netameli meseleler hakkında sahipsiz ve yeterli bilgi birikimine sahip olmamaları halinde onların bu görevi layıkıyla yerine getirmeleri zordur.

İlâhiyât fakültelerinin ülkemizdeki varlığı ve gelişimi hem akademik hem de toplumsal açıdan önem arz etmektedir. Bu fakülteler din eğitimi hizmetlerinde görev alacak personelin yetişmesini sağlayarak halkın din hizmeti ihtiyacının karşılanmasına büyük katkı sağladığı gibi dinî bilginin sistematik ve nesnel bir şekilde yorumlanmasında da kritik bir rol üstlenmiştir. Yükseköğretim sistemi içerisinde bu fakülteye yer verilmesi, İslam'ın doğru anlaşılması ve yorumlanması

için akademik bir zemin oluşmasını sağlamıştır. Bu fakültelerin bünyesinde yapılan akademik çalışmalar İslam kültür ve medeniyetine dair bilgilerin derlenmesi, yorumlanması ve yaygınlaştırılmasına katkı sağladığı gibi kültürel mirasımızın korunup yaşatılmasında da pay sahibi olmuştur. Geçmişten geleceğe adeta bir köprü vazifesi gören bu kurumların milletimizin birlik ve beraberliğinin sigortalarından biri haline geldiği de rahatlıkla söylenebilir. Bu işlevlerini koruması ve daha büyük kazanımlara vesile olması için söz konusu fakültelerin bilimsel esaslara dayalı yapısının güçlendirilmesi ve öteden beri yaşadığı kimlik krizini aşması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Akyüz, İsmail, "Sosyopolitik Faktörlerin Kuşak Farklılaşmasına Etkisi: İmam Hatip Kuşakları Örneği", *Marifetname* 8/2 (2021), 563-589.
- Altun, Veysel Karani. "İlahiyat Fakültesi 1. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Dini Yaşamları Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi". *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle)* I (2019), 445-452.
- Ay, Mustafa Fatih. "İlahiyat Eğitimi Dindarlığı Etkiliyor mu? İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Deneyimleri". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (2021), 297-325.
- Aydın, M. Şevki, Açılış Konuşması, *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı 1-4 Haziran 2014) Bildiri Kitabı*, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2015.
- Aydın, M. Şevki, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni*, İstanbul: DEM Yayınları, 2005.
- Ayhan, Halis, *Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Bayrakdar, Nazım, Nurullah Denizer, Mahmut Avcı ve Serdar saygılı, *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Dinsel Şüphe Problemi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2018.
- Bilge, Şadiye Sümeyye. "Yükseköğretimde Alınan Din Eğitiminin Öğrencilerin Dindarlıklarına Etkisine İlişkin Algıları (Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)". Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020.
- Creswell, John W., Vicki L, ve Clark, Plano. *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi*. çev. Yüksel Dede ve Selçuk Beşir. Ankara: Anı Yayıncılık, 2014.
- Denizer, Nurullah. "Hız Çağının Birey ve Topluma Etkileri Bağlamında Sabır ve 'Aşr Süresi". *The Journal of Academic Social Science Studies* 17/100 (2024), 201-216.
- Denizer, Nurullah, Nazım Bayrakdar, Serdar Saygılı ve Mahmut Avcı, *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla İnanç-Eylem Tutarlılığı*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2018.
- Duran, M. Emrullah, "Eleştirel Düşünme ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Nicel Bir Araştırma". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/43 (2021), 53-79.

- Ercan, İlyas, “Öğrencilerin İlahiyat Fakültesine Yönelik Görüşleri”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 13 (2019), 423-473.
- Gönenç, Levent, "2000'li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek", *Toplum ve Bilim* 105 (2006), 129-152.
- Kara, İsmail, “Türkiye’de İlahiyat Fakülteleri Dinî Kurumlar mı, Laik Kurumlar mı?”, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 2/1 (2009), 1-19
- Keleş, Ahmet. “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşunun 75. Yılında İlahiyat Fakültelerinin Önemi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetin 75. Yılı Özel Sayısı* (1999), 279-294.
- Kılıç, Murat. “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Dinin Denetlenmesi ve Muhafaza Meselesi”. *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi* 9/18 (2017), 295-317.
- Kocaman, Kasım, “Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi: Bir Swot Analizi”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 53 (2022), 232-256.
- Kocaman Kasım ve Mehmet Koyuncu, “İlk Dönem Mezunu Aday Kur’an Kursu Öğreticilerine Göre Diyanet Akademisi”, *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2024), 539-590.
- Koç, Ahmet. “İlahiyat Fakültesi (İlahiyat Lisans Programı) Öğrencilerinin Sorunları ve Beklentileri”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2003), 25-64.
- Aliye Çınar Köysüren, *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı 1-4 Haziran 2014) Bildiri Kitabı*, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2015.
- Osmanoğlu, Cemil, ve Korkmaz, Mehmet. “Öğrencilerine Göre İdeal İlahiyat Fakültesi Öğrencisinin Nitelikleri ve Bunların İlahiyat Eğitimiyle İlişkisi”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 16/36 (2018), 119-178.
- Parmaksızoğlu, İsmet, *Türkiye’de Din Eğitimi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966.
- Taştan, Abdulvahap, Kuşat, Ali ve Çelik, Celaleddin. “Üniversite Düzeyinde Din Öğretimi Alan Öğrencilerde Eğitim Sürecinde Oluşan Tutum ve Davranış Değişiklikleri -Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği-”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/11 (2001), 169-192.
- Tek, Rabia. “İlahiyatçılara Yönelik Algılar Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği)”. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2023.
- Uçar, Recep. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Profili, Akademik Eğilimleri ve Aldıkları Eğitime İlişkin Memnuniyet Algıları (İnönü Üniversitesi Örneği)”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2017), 97-170.
- Ülken, Hilmi Ziya. *İlahiyat Fakültesinin Geçirdiği Safhalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Albümü, 1961.
- Yapıcı, Asım ve Zengin, Zeki Salih. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2003), 65-127.
- Yıldız, Murat. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dindarlık ve Ölüm Kaygıları Üzerine”. *Akademik Araştırmalar Dergisi* 4/14 (2002), 161-174.
- Yiğit, Hulusi. “İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Yüksek Din Öğretimi Algısı (İstanbul Örneği)”. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.